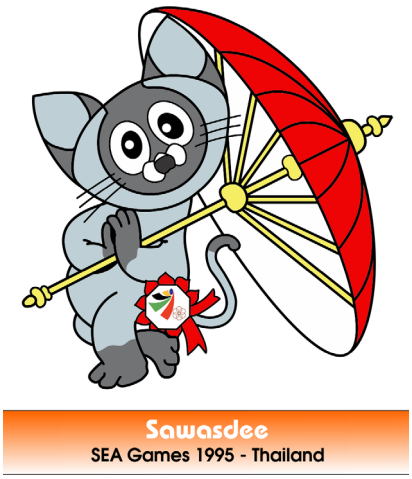
อะไรที่เราคิดเมื่อเราคิดเกี่ยวกับการสูญพันธุ์จากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออะไรทำนองนั้น

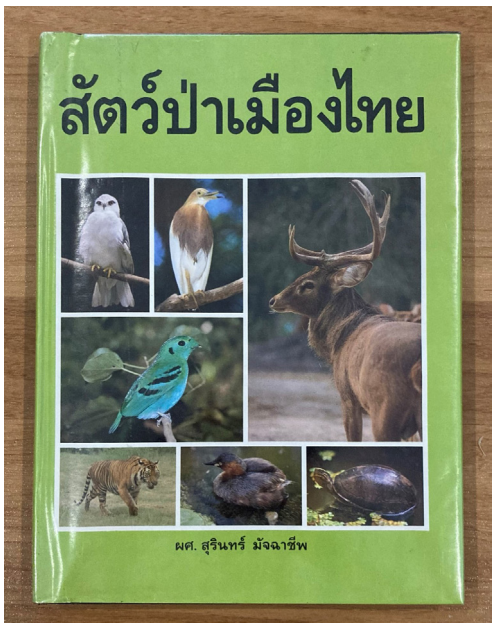
ณภัค เสรีรักษ์ [Napak Serirak]

ผมเพิ่งอายุได้สิบขวบเมื่อบ้านเกิดและที่ที่ผมอาศัยอยู่ในขณะนั้นคือจังหวัดเชียงใหม่เป็นเจ้าภาพการแข่งขันกีฬาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือที่เรียกว่า “ซีเกมส์” ครั้งที่ 18 เมื่อปี 1995 การแข่งขันครั้งนั้นนับว่าน่าตื่นตาตื่นใจเพราะเป็นครั้งแรกที่ซีเกมส์จัดขึ้นนอกเมืองหลวงของประเทศเจ้าภาพ สัญลักษณ์นำโชคหรือแมสคอทของซีเกมส์ครั้งนั้นคือ “แมวสวัสดี” ตัวการ์ตูนแมวยืนสองขาถือร่มในท่วงท่าของมนุษย์ ชื่อ “สวัสดี” มาจากคำทักทายในภาษาไทย มันเป็นคำที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่ร่วมกับคำ “ขอบคุณ” เมื่อช่วงปลายทศวรรษ 1930 ส่วนตัวการ์ตูนแมวนั้นมาจากแมววิเชียรมาศ แมวไทยโบราณที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในภาคกลางของประเทศ ขณะที่ร่มมาจากร่มบ่อสร้าง ร่มกระดาษสา หัตถกรรมขึ้นชื่อจากหมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในแง่หนึ่ง แมวสวัสดีจึงเป็นสัญลักษณ์ที่เกิดมาจากการผสมผสานความไม่เข้ากันโดยอำเภอใจ จากความทรงจำอันรางเลือน ตัวผมในวัยสิบขวบคงจะสงสัยว่าทำไมมันจึงต้องเป็นแมว และเหตุใดมันจึงไม่ได้เป็นช้าง ภายใต้ความคิดที่ว่าช้างน่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่ผูกโยงอยู่กับภาพแทนทางวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ หากไม่ใช่ประเทศไทยในภาพรวม ทำไมผมจึงคิดเช่นนั้น? และการคิดแบบนั้นมันสำคัญอย่างไรกันนัก?

Sawasdee Cat

เมื่อเริ่มร่างข้อเขียนนี้ ผมได้กลับไปพบหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งลืมไปแล้ว มันเป็นของขวัญปีใหม่จากลุงซึ่งเป็นพี่ชายคนโตของพ่อและป้าสะใภ้ หนังสือไม่ระบุปีที่ตีพิมพ์ บอกเพียงแต่ว่าเป็นฉบับพิมพ์ครั้งแรก จำนวนพิมพ์ 5,000 เล่ม มีลายมือลุงของผมลงวันที่ไว้ว่า พ.ศ. 2535 [1992] น่าจะเป็นวันเดือนปีที่ผมได้รับเป็นของขวัญ มันเป็นหนังสือปกแข็งภาษาไทยที่มีเนื้อหาว่าด้วยสัตว์ป่าในประเทศไทยโดยมุ่งเน้นสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง เขียนโดยนักชีววิทยา สุรินทร์ มัจฉาชีพ ชื่อหนังสือ *สัตว์ป่าเมืองไทย* ประกอบขึ้นจากคำสองคำ คือ “สัตว์ป่า” และ “เมืองไทย” โดยไม่มีคำเชื่อม ไม่ว่าจะ “ใน” หรือ “ของ” ซึ่งก็อาจใช้ได้ทั้งสองคำ ในนัยนี้ ทั้งคำว่า “ใน” หรือ “ของ” อาจถูกใช้เพื่อระบุตำแหน่งแห่งที่ของการรับรู้ สถานที่ และจุดกำเนิด แม้ว่าโดยปกติแล้วสัตว์หลากหลายชนิดมีการเดินทางข้ามเส้นเขตแดนระหว่างประเทศอยู่เสมอ ถึงกระนั้น ยังพบว่ามีสัตว์บางชนิดที่มีถิ่นที่อยู่และแหล่งหากินเฉพาะที่จำกัดอยู่เพียงอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์เพียงแห่งใดแห่งหนึ่ง ดังเช่น อุรังอุตังตาปานูลี โนโนโบ หรือกบดำโรไรมา ถ้าเช่นนั้นแล้ว มีสัตว์ชนิดใดบ้างไหมที่ปรากฏเฉพาะแต่ในเขตแดนของประเทศไทย คำตอบก็คือทั้งมีและไม่มี เพราะมันเคยมี แต่ก็ไม่มีแล้ว เนื้อสมันตัวสุดท้ายในประเทศไทยตายไปเมื่อปี 1938 และนับว่ามันได้สูญพันธุ์ไปจากโลก ใน “บทนำ” ของหนังสือ สัตว์ป่าเมืองไทย สุรินทร์ มัจฉาชีพ [ม.ป.ป.] กล่าวเตือนว่าหากมนุษย์ยังคงทำลายสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ สำหรับประเทศไทยแล้ว นอกเหนือจากเนื้อสมัน แต่สัตว์ป่าของไทยชนิดอื่นก็อยู่ในอันตรายที่จะสูญพันธุ์ไปด้วยเช่นกัน

Sat Paa Muang Thai

Schomburgk's deer

หากจะลองกล่าวในทำนองเดียวกันกับที่นักมานุษยวิทยาอย่าง Hugh Raffles ชวนให้ผู้อ่านจินตนาการถึงแมลงในคำนำหนังสือเรื่อง *Insectopedia* [2011] ของเขาแล้วนั้น ข้อเขียนนี้ก็อยากจะเชิญชวนให้ผู้อ่านลองจินตนาการถึงสัตว์ใกล้สูญพันธุ์ที่มีถิ่นอาศัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูบ้าง ไม่ทราบว่าผู้อ่านจะจินตนาการถึงสัตว์อะไรกันบ้าง? ช้าง? สมเสร็จ? พยูน? หมีหมา? อุรังอุตัง? แรด? เสือ? กระทิง? ตัวนิ่ม? ฉลามวาฬ? ลิง? ชะนี? นกเงือก? นกกระทุง? ไก่ฟ้า? ปลาบึกยักษ์? เต่าทะเล? หรือไม่ได้นึกถึงอะไรที่กล่าวมาเมื่อสักครู่เลย? ถ้าอย่างนั้นนึกถึงอะไร? ยังมีสัตว์อื่นใดอีกที่นึกถึงกัน?

ในทำนองเดียวกันกับที่ Raffles กล่าวเกี่ยวกับพวกแมลง สัตว์ต่างๆ ที่เพิ่งกล่าวถึงไปนั้นต่างก็ "แตกต่างไปจากกันและจากเรา" ไม่มากก็น้อย และแน่นอนว่าพวกมันต่างก็ "แสนจะธรรมดาและแสนจะผิดแปลก, แสนจะเล็กน้อยและแสน

จะใหญ่โต, แสนจะเป็นสัตว์สังคมและแสนจะสันโดษ, แสนจะแสดงออกโดยเปิดเผยและแสนจะเข้าใจยาก, แสนจะสร้างสรรค์และแสนจะทึนทึก, แสนจะดึงดูดแต่ก็แสนจะยุ่งเหยิง ... เป็นวัตถุแห่งความฝันเฟื่องและฝันร้าย เป็นสิ่งของทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่มีตัวมีตนดำรงอยู่อย่างลึกซึ้งบนโลก แต่ยังมีส่วนอย่างลึกซึ้งในการสร้างโลกอีกด้วย" (Raffles 2011, 3) และไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่แน่ๆ เราคงสรุปได้ว่าชีวิตของสัตว์เหล่านี้ล้วนเต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน แล้วถ้าอย่างนั้น การเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมโดยน้ำมือของมนุษย์นั้นทำให้ชีวิตของเราและชีวิตของพวกสัตว์ต่างๆ ยิ่งสลับซับซ้อนไปกว่าเดิมอีกหรือไม่? หรือที่จริงแล้วชีวิตของทั้งมนุษย์เราและพวกสัตว์ต่างๆ นั้นต่างก็ร้อยรัดพันผูกกันอยู่ตลอดเวลามานานแสนนานแล้ว?
แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงพวกสัตว์ต่างๆ ต่อไป เราลองมาสนใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันก่อน กล่าวโดยสรุปแล้ว "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้" เป็นประดิษฐกรรมทางภูมิศาสตร์และการเมืองที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและลงหลักปักฐานเป็นเรื่องเป็นราวอย่างหนักแน่นก็ในช่วงสงครามเย็น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เกิดขึ้นในช่วงเวลาของกระบวนการรื้อถอนภาวะอาณานิคม ในช่วงเวลาที่อุดมการณ์ชาตินิยมเติบโตและขยายตัวอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ภูมิภาคแห่งนี้นั้นก็เป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นหน่วยเดียวๆ กัน หรือหน่วยย่อยๆ ที่เป็นหย่อมๆ เดียวๆ กันมาก่อนหน้านั้นนานมาแล้ว ไม่ว่าจะในนามของสุวรรณภูมิ แหลมทอง อินเดียไกล อินเดียตะวันออก อินดีสตะวันออก หมู่เกาะมลายู อินโดจีน หนานหยาง ทะเลใต้ ฯลฯ และอย่างที่ทราบกันดี ระหว่างสมัยอาณานิคม ดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคนี้ได้ถูกแบ่งสันปันส่วนหรือจัดการเชิงพื้นที่อย่างแตกกระจายไปตามแต่อำนาจของผู้ปกครองอาณานิคม กลายไปเป็นพื้นที่ที่รู้จักกันในนามอย่างนิคมช่องแคบแห่งจักรวรรดิบริติชหรือสเตรทส์เซ็ทเทิลเมนท์ส บริติชเบอร์มา อินโดจีนของฝรั่งเศส อินเดียตะวันออกของดัตช์หรือดัตช์อีสต์อินดีส ฯลฯ

พร้อมๆ ไปกับการเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงพื้นที่และดินแดน การลงหลักปักฐานของระบอบการปกครองแบบอาณานิคมยังรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมือง แบบแผน และหน้าที่ในการบริหารรัฐกิจ และที่สำคัญก็คือ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องกระบวนการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรธรรมชาติผ่านความรู้และเทคโนโลยีภายใต้ระบอบความรู้ของชาวยุโรป (Bryant 1998) ดังที่นักนิเวศวิทยาการเมืองอย่าง Raymond Bryant อภิปรายถึงสถานการณ์หรือภาวะของ "การพึ่งพิงทรัพยากร" (resource dependency) ในภูมิภาคนี้ผ่านการนิยามสถานที่หรือดินแดนแต่ละแห่งตามแต่ทรัพยากรหรือการผลิตสินค้าแบบมวลชน เช่น การนิยามพม่ากับข้าว ไม้สัก และแร่ธาตุต่างๆ ชวากับกาแฟและน้ำตาล ฟิลิปปินส์กับน้ำตาล ปอมนิลา และมะพร้าว และมาลายากับดีบุก ปาล์มน้ำมัน และยางพารา เป็นต้น ในแง่นี้ "การแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรจึงจัดวางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาพรวมให้ไปอยู่บนแผนที่โลก (แบบอาณานิคม) และในกระบวนการดังกล่าวนั้นจึงสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติและแห่งภูมิภาคที่ซึ่งกำลังถูกรื้อถอนภายใต้ความไม่สม่ำเสมอของการขยายตัวของกระบวนการอุตสาหกรรมในภูมิภาค" (Bryant 1998, 31) สำหรับกรณีประเทศไทยหรือที่แต่เดิมเรียกว่าสยามนั้น แม้ว่าจะไม่ได้ตกเป็นดินแดนอาณานิคมอย่างเป็นทางการ แต่ย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าสยามได้รับอิทธิพลหรือผลสะเทือนจากวิธีคิดแบบอาณานิคมอย่างเด่นชัด ชนชั้นนำสยามเปิดตัวเองและรับนำเอาวิธีคิดหรือโลกทัศน์แบบอาณานิคมมาใช้ สยามจึงอยู่ในฐานะทั้งที่เป็นผู้ล่าอาณานิคมและตกอยู่ใต้อาณานิคม ขณะที่ในแง่ของการนิยามดินแดนผ่านการผลิตสินค้า สยามจึงเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งผลิตและส่งออกข้าว ไม้สัก และดีบุก

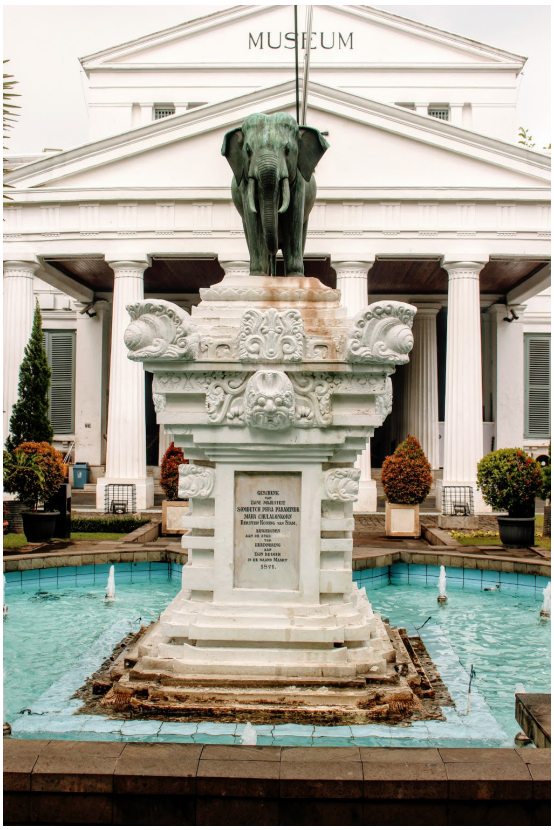
ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสินค้ามวลชนระดับโลกอย่างปาล์มน้ำมัน ยางพารา ไม้ซุง

เยื่อกระดาษ และสินค้าอีกหลากหลายชนิด จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงต้องเผชิญกับความท้าทายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหาการทำลายป่า สัตว์ป่าและพืชเฉพาะถิ่นในภูมิภาคจึงเผชิญหน้าโดยตรงกับปัญหาว่าด้วยความเป็นไปได้ของการสูญพันธุ์ ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่การพูดถึงการสูญพันธุ์นั้นเป็นเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ (biological diversity หรือเรียกอย่างย่อว่า biodiversity) เราอาจต้องถามต่อไปว่าแล้วความหลากหลายทางชีวภาพกลายมาเป็นเรื่องสำคัญตั้งแต่เมื่อไร? ด้วยระบบวิธีคิดแบบใด?

คำถามว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมีฐานคิดวางอยู่บนการศึกษาเชิงธรรมชาติวิทยา (natural history) ในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ของธรรมชาติที่แตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความรู้และกระบวนการผลิตความรู้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอาณานิคมอันเป็นผลมาจากการเผชิญหน้าในบริบทอาณานิคม (colonial encounters) ดังที่นักวิชาการด้านวรรณกรรมศึกษาอย่าง Mary Louise Pratt เสนอให้พิจารณาความรู้ในสาขาวิชา “ธรรมชาติวิทยา” ในฐานะที่กลายเป็นโครงการจำแนกแจกแจงระดับโลก (global classificatory project) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหนทางซึ่ง “ผลิตภาระหน้าที่ว่าด้วยการระบุตำแหน่งแห่งที่ของชนิดพันธุ์ต่างๆ บนดาวเคราะห์ แยกมันออกจากสิ่งแวดล้อมอันเฉพาะเจาะจง ... แล้วจึงหยิบนำเอาไปจัดวางลงในตำแหน่งแห่งที่อันเหมาะสมในระบบการจำแนกแจกแจง” ตลอดจนรวมไปถึงการที่ “ขัดขวางรบกวนเครือข่ายความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และทางวัตถุที่มีอยู่แต่เดิมระหว่างผู้คน พรรณพืช พรรณสัตว์ ในทุกหนทุกแห่งที่มันแพร่ขยายตัวไปถึง” (Pratt [1992] 2008, 26–31) ดังนั้นแล้ว สถานที่ พรรณพืช พรรณสัตว์ ผู้คนต่างๆ ตลอดจนวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ จึงได้รับการค้นพบและจัดจำแนกแจกแจงอย่างเข้มข้นในบริบทดังกล่าวนี้

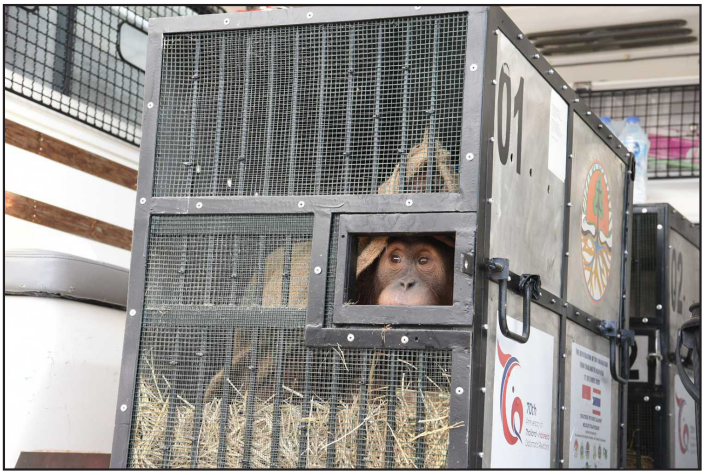
ในขณะที่ช้างมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงเกียรติภูมิของราชวงศ์หรือชาติ หรือจะฐานะที่เป็นแรงงานในการทำป่าไม้เรื่อยมาจนถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จึงเป็นเรื่องง่ายที่ช้างจะถูกหยิบนำไปมีตำแหน่งแห่งที่สำคัญในแนวเรื่องหรือคำอธิบายว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่าการผูกโยงช้างเข้ากับภาพแทนทางวัฒนธรรมของสังคมสยามหรือไทยนั้นน่าจะเป็นปรากฏการณ์สมัยใหม่มากกว่า กล่าวคือ เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับการขยายตัวของความรู้ว่าด้วยสัตววิทยาสมัยใหม่อันเป็นความรู้ที่ทวีความสำคัญขึ้นอย่างมากในบริบทการขยายตัวของวัฒนธรรมการสำรวจและการสะสมแบบอาณานิคมซึ่งราชสำนักสยามพยายามผนวกตัวเองเข้าไป นอกจากการมีช้างเป็นสัญลักษณ์บนธงชาติตามดำริของพระจอมเกล้า (รัชกาลที่ 4) ในปี 1855 ตัวอย่างสำคัญอื่นๆ ก็คือการที่พระจอมเกล้าส่งช้างสองเชือกไปให้กับจักรพรรดินโปเลียนที่สามในปี 1862 ตลอดจนการที่พระจุลจอมเกล้า (รัชกาลที่ 5) มอบรูปปั้นช้างสำริดเป็นของขวัญให้กับรัฐบาลสิงคโปร์และปัตตาเวีย (ปัจจุบันคือจาการ์ตา) หลังการเดินทางเจริญสัมพันธไมตรีในปี 1871 จนถึงปัจจุบันภาพและภาพลักษณ์ของช้างยังผูกโยงอยู่กับประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางท่องเที่ยวระดับโลก ลองคิดถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวขี่หลังช้างในอดีตเรื่อยมาจนถึงการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (volunteer tourism)[1] โดยเฉพาะอาสาสมัครเพื่อสวัสดิภาพสัตว์ในปัจจุบัน หรือลองคิดถึงช้างไม้แกะสลักจนมาถึงเสื้อยืดและกางเกงผ้าพิมพ์ลายช้างที่แพร่หลายตามร้านขายของที่ระลึกตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ

1
การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร” เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยว (ในฐานะที่เป็นอาสาสมัครที่ต้องจ่ายค่าบริการในการทำกิจกรรมอาสา) ได้พบกับประสบการณ์อาสาสมัครในกลุ่มประเทศหรือสังคม “กำลังพัฒนา” หรือ “ด้อยพัฒนา” เพื่อที่นักท่องเที่ยว (ในฐานะอาสาสมัคร) จะได้ไป “ให้ความช่วยเหลือ” ไม่ว่าจะเป็น การใช้แรงงานหรือการระดมทุน ฯลฯ ในประเด็นทางสังคมต่าง ๆ ทั้งเรื่องความยากจน สาธารณสุข การดูแลเด็กและเยาวชน การสอนภาษาต่างประเทศ ตลอดจนโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น

Elephant statue - Indonesia

ในอีกกรณีหนึ่ง สำหรับการส่งคืนอุรังอุตังที่ถูกลักลอบนำเข้ามาในประเทศไทย กลับไปยังอินโดนีเซียนั้น พบได้ว่าเหตุผลไม่ได้เป็นแต่การอธิบายผ่านกรอบคิดว่าด้วยสวัสดิภาพสัตว์แต่เพียงเท่านั้น หากยังรวมไปถึงการมีน้ำเสียงที่เน้นย้ำความสัมพันธ์ทางการทูต โดยเฉพาะเมื่ออุรังอุตังกลายมาเป็นสัตว์สัญลักษณ์แห่งชาติของอินโดนีเซีย อันที่จริง อุรังอุตังยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมของมาเลเซียตะวันออกหรือดินแดนของมาเลเซียบนเกาะบอร์เนียวอย่างรัฐซาบาห์และซาราวักด้วย

Orangutan (2020)

สำหรับสัตว์ที่ใช้ชีวิตอยู่บนยอดเรือนไม้ของป่าฝนเขตร้อนบนเกาะบอร์เนียวและสุมาตรา จำนวนประชากรอุรังอุตังเผชิญกับการลดจำนวนลงอย่างมีนัยสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศจากการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะจากนิคมเกษตรกรรม การทำเหมือง โครงการพัฒนาต่างๆ ไปจนถึงการรุกล้ำที่อยู่อาศัยและการล่าต่างก็เป็นเหตุผลสำคัญที่มีส่วนต่อการเข้าใกล้การสูญพันธุ์ตามธรรมชาติของอุรังอุตัง วิธีคิดว่าด้วยการฟื้นฟูอุรังอุตังเพื่อกลับคืนสู่ป่าริเริ่มขึ้นในซาราวักระหว่างทศวรรษ 1950 กระทั่งต่อมาโครงการอนุรักษ์ต่างๆ ทั้งในรูปแบบอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และศูนย์ฟื้นฟู ต่างก็ได้รับการตั้งขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกับถิ่นอาศัยของอุรังอุตังทั้งในอินโดนีเซียและมาเลเซีย โดยมากโครงการเหล่านี้ริเริ่มและผลักดันโดยองค์กรด้านการอนุรักษ์ข้ามชาติ อาศัยความร่วมมือจากรัฐบาลและหน่วยงานระดับชาติ หากยังพึ่งพิงชุมชนและผู้คนในท้องถิ่น ทั้งนี้ ในการจะปกป้องคุ้มครองชนิดพันธุ์ที่โดดเด่น [charismatic species][2] อย่างอุรังอุตังจากการสูญพันธุ์นั้น สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือผู้คนที่เกี่ยวข้องมักจะได้รับผลกระทบที่ไม่เท่ากัน ตามแต่ความแตกต่างทางชนชั้นหรือช่วงชั้นทางสังคมที่มีที่มาจากชนชั้นทางเศรษฐกิจ เพศภาวะ และความเป็นชาติหรือชาติพันธุ์ ในความเป็นจริงแล้วผู้คนพื้นถิ่น [indigenous people] มักจะมีโอกาสเผชิญกับความเสี่ยงและความเปราะบางมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ [see, e.g., Parreñas 2012; Rubis and Theriault 2019]

เห็นได้ชัดว่าพลังทางเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นเหตุผลเบื้องหลังของความท้าทายทางสิ่งแวดล้อมไม่เพียงแต่กระทบถึงมนุษย์ แต่ยังหมายความรวมไปถึงสัตว์ชนิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ พรรณพืช และสภาพแวดล้อม ถ้าอย่างนั้นแล้วเศรษฐกิจการเมืองของการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมสามารถบอกอะไรได้บ้างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์อันหลากหลายของอาณานิคมและทุนนิยมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจากมุมมองของภูมิภาคนี้? และมากไปกว่านั้น เราจะคิดไปไกลกว่าความสนใจของภูมิภาคหรือความสนใจระดับภูมิภาคได้อย่างไร? ในเบื้องต้น คำถามนี้ชวนให้คิดไปถึงคำถามของนักประวัติศาสตร์อย่าง Willem van Schendel [2002] ว่าด้วยความเป็นการเมืองของความเป็นวิชาการในการคิดเกี่ยวกับ “ขนาด” [scale] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการแบ่งภูมิภาคของโลกในทางวิชาการ ซึ่งสร้างและสนับสนุนการเกิดขึ้นและการมีอยู่ของ “อาณาบริเวณ” และ “อาณาบริเวณศึกษา” หนึ่งๆ ใดๆ ก็ตาม ดังนั้นแล้ว คงจะระบุได้ว่าปัญหาของการคิดเรื่องนี้ก็คงจะอยู่ที่คำถามว่าด้วยวิธีคิดเกี่ยวกับ “ขนาด” ทั้งในเชิงพื้นที่และเวลา ตลอดรวมไปจนถึงร่องรอยของการไหลเวียน การเชื่อมต่อ และการร้อยรัดพันผูก ข้ามพื้นที่และเวลา

กล่าวในเชิงพื้นที่ ผมเสนอว่าเราจะต้องไม่คิดถึงการสูญพันธุ์แต่เพียงจากจุดยืนของชาติหรือภูมิภาค ทว่าเราจะต้องคิดถึงมันในระดับโลกในฐานะที่เป็นดาวเคราะห์ ดังนั้นมันจึงไม่มีการคิดเกี่ยวกับการสูญพันธุ์จาก “ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” หรือ “ที่ใดที่หนึ่งราวกับว่าอยู่ในที่แห่งหนึ่งแห่งใดนั้น” แต่จะต้องคิดอยู่บนสถานที่หรือท้องถิ่นเฉพาะบนโลกที่ซึ่งทุกหนทุกแห่งล้วนแต่มีความหมาย เพราะฉะนั้น การคิดเกี่ยวกับการสูญพันธุ์จากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นการคิดถึงการสูญพันธุ์บนดาวเคราะห์ แม้กระนั้นก็ตาม แน่นอนว่าการกล่าวดังนี้จึงไม่ใช่การกล่าวในนัยที่ว่าควรจะแบ่งสรรความรับผิดชอบอย่างเท่าๆ กัน ในทางตรงกันข้าม เมื่อกล่าวถึงสาเหตุและผลกระทบอันไม่เท่าเทียมกันนั้น เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าผลสืบเนื่องของการพัฒนาอันไม่สม่ำเสมอและไม่เท่าเทียมกัน [หรือที่อาจเรียกได้ว่าผลกระทบของ “กระบวนการทันสมัย” และ “กระบวนการอาณานิคม”] ล้วนแล้วแต่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในสถานการณ์เหล่านี้ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อใดที่กล่าวถึงประเด็นว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาอันเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์นั้น [anthropogenic] เราจึงต้องกลับมาทบทวนความหมายของคำว่า “มนุษย์” หรือ “anthropos” เนื่องจากเป็นคำที่ปิดบังหรืออำพรางความไม่สม่ำเสมอและความไม่เท่าเทียมกันของความเปราะบางและความรับผิดชอบ

2
คำว่า “ชนิดพันธุ์ที่โดดเด่น” ในที่นี้แปลมาจากคำว่า “charismatic species” อันเป็นคำที่ใช้ในแวดวง “ชีววิทยาการอนุรักษ์” [conservation biology] และในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเรื่องสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ [environmental activism] เพื่อที่จะอธิบายถึงสัตว์บางชนิดที่ถือว่ามีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์หรือมีลักษณะโดดเด่น ทั้งนี้เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ในการสร้างความตระหนักรู้ต่อสาธารณชนในประเด็นว่าด้วยสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างสำคัญก็เช่นรายการโทรทัศน์ โฆษณา หรือสารคดีที่มุ่งนำเสนอสถานการณ์การใกล้สูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลายชนิดที่ถือว่าเป็น “ชนิดพันธุ์ที่โดดเด่น” อย่างหมีขั้วโลก ช้าง เพนกวิน แพนดา กอริลล่า ชิมแพนซี อุรังอุตัง เสือ และแรด เป็นต้น

นั่นจึงนำมาสู่ประเด็นสุดท้ายแต่ก็สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน กล่าวคือ คำถามว่าด้วย “ขนาด” ในเชิงระยะเวลา (time-scale) ผมเริ่มต้นข้อเขียนนี้ด้วยความทรงจำจากปี 1995 และเมื่อเวลายี่สิบห้าปีผ่านไป ในขณะที่ผมเขียนย่อหน้านี้ในช่วงปลายปี 2020 ถึงแม้ว่า “ยี่สิบห้าปีจะเป็นช่วงเวลาอันยาวนาน” แต่ “นั่นก็เป็นเวลา 25 ปี ในเวลาของมนุษย์ สำหรับเวลาเชิงธรณีกาล (geologic time) มันก็เป็นเพียงแค่ชั่วลมหายใจสั้นๆ เท่านั้น ความกว้างใหญ่ไพศาลของเวลาในเชิงธรณีกาลนั้นเป็นทั้งสิ่งที่ดูราวกับว่าจะเข้าใจไม่ได้เพราะอยู่นอกเหนือขอบเขตของการทำความเข้าใจแต่พร้อมกันนั้นก็เป็นเรื่องดาษดื่นสามัญ” (Raffles 2012) เป็นที่น่าสังเกตว่า เราสามารถจะคิดเกี่ยวกับการสูญพันธุ์ได้ก็ต่อเมื่อเราสามารถทำความเข้าใจขนาดของเวลาในเชิงธรณีกาลเท่านั้น สำหรับประวัติศาสตร์วิวัฒนาการเฉพาะของแต่ละสปีชีส์ของมนุษย์และอุรังอุตังนั้น ในฐานะที่จัดว่าเป็นโฮมินิดด้วยกัน มนุษย์และอุรังอุตังจึงถูกจินตนาการในฐานะที่เป็นเครือญาติทางวิวัฒนาการ “บนฐานคิดที่วางอยู่บนผังครอบครัวที่นับสืบย้อนกลับไปได้ตั้งแต่ 14 ล้านปีก่อน เมื่อบรรพบุรุษร่วมของเหล่าโฮมินิดทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่” (Parreñas 2016, 114) ในท้ายที่สุด หากกล่าวในฐานะ “อุรังอุตัง 97 เปอร์เซ็นต์” ตอนนี้คงเป็นเวลาที่จะทบทวนถึงความแตกต่างและเส้นแบ่งระหว่าง “มนุษย์” และ “สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์” ตลอดจนการก้าวข้ามเส้นแบ่ง (transgressions) และการร้อยรัดพันผูก (entanglements) ระหว่าง “ท้องถิ่น” “ภูมิภาค” “โลก” และ “โลกในฐานะดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง” ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาในเชิงธรณีกาล และนี่ยังเป็นเวลาสำคัญในอันที่จะคิดเกี่ยวกับความไม่สม่ำเสมอและความไม่เท่าเทียมกันในการแบ่งสรรปันส่วนของสาเหตุ ผลกระทบและความรับผิดชอบ ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือความแตกต่างภายในสปีชีส์ของมนุษย์เองด้วยเช่นกัน

อ้างอิง

Bryant, Raymond L. 1998. “Resource Politics in Colonial South-East Asia: A Conceptual Analysis.” In *Environmental Challenges in South-East Asia*, edited by Victor T. King, 29–51. Richmond: Curzon Press.

Parreñas, Juno Salazar. 2016. “The Materiality of Intimacy in Wildlife Rehabilitation: Rethinking Ethical Capitalism through Embodied Encounters with Animals in Southeast Asia.” *Positions: Asia Critique* 24 (1): 97–127. https://doi.org/10.1215/10679847-3320065.

Parreñas, Rheana “Juno” Salazar. 2012. “Producing Affect: Transnational Volunteerism in a Malaysian Orangutan Rehabilitation Center.” *American Ethnologist* 39 (4): 673–87. https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2012.01387.x.

Pratt, Mary Louise. (1992) 2008. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation.* 2nd ed. New York: Routledge.

Raffles, Hugh. 2011. *Insectopedia*. New York: Vintage Books.

———. 2012. “Twenty-Five Years Is a Long Time.” *Cultural Anthropology* 27 (3): 526–34. https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2012.01158.x.

Rubis, June Mary, and Noah Theriault. 2019. “Concealing Protocols: Conservation, Indigenous Survivance, and the Dilemmas of Visibility.” *Social & Cultural Geography*, February, 1–23. https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1574882.

Schendel, Willem van. 2002. “Geographies of Knowing, Geographies of Ignorance: Jumping Scale in Southeast Asia.” *Environment and Planning D: Society and Space* 20 (6): 647–68. https://doi.org/10.1068/d16s.

สุรินทร์ มัจฉาชีพ. ม.ป.ป. *สัตว์ป่าเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

Pictures credit/sources

Elephant statue - Indonesia
https://durianmetropolitan.wordpress.com/2017/01/24/tes/

Orangutan (2020)
https://www.bangkokpost.com/thailand/general/2036987/two-orangutans-returned-to-indonesia

Schomburgk's deer
http://www.khaoyainationalpark.com/681/

Sat Paa Muang Thai
Photographed by the author

Sawasdee Cat
https://www.facebook.com/Bieutuong.Logo/photos/a.880081015438642/2447921411987920/?type=3

ประวัติผู้เขียน

ณภัค เสรีรักษ์ [Napak Serirak] เป็นนักมานุษยวิทยาและนักวิจัยอิสระ เขาจบปริญญาตรีสาขาเศรษฐศาสตร์ และปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเคยเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ระหว่างปี 2013–17 งานเขียนจำนวนหนึ่งของเขามุ่งทำความเข้าใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของความรู้ทางการแพทย์ว่าด้วยเพศในสังคมไทย โดยอาศัยแนวการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์วิถีทางเพศ มานุษยวิทยาการแพทย์ และมานุษยวิทยาภาษา นอกจากนั้นแล้ว ณภัคยังสนใจงานเขียนว่าด้วยการเดินทางสำรวจในสมัยอาณานิคม ตลอดจนประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาการเมืองของการอนุรักษ์ธรรมชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อเขียนชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของประเด็นที่เขากำลังศึกษาอยู่

จัดขึ้นโดย

THE FACTORY
CONTEMPORARY ARTS CENTRE

ร่วมสนับสนุนโดย

SAM | Fund for Arts and Ecology

MAIIAM
CONTEMPORARY
ART MUSEUM

สนับสนุนโดย

SELASAR SUNARYO
art space

graycenter
FOR ARTS AND INQUIRY